

- PŘÍRUČNÍ SLOVNÍK JAZYKA ČESKÉHO (1953–1955). Praha: SPN.
- PUCHMAJER, J. A. (1821): Romani Čib das ist: Grammatik und Wörterbuch der Zigeuner Sprache, nebst einigen Fabeln in derselben. Dazu als Anhang die Hantýrka oder die českische Diebessprache. Praha: Fürstbischöfliche Buchdruckerei.
- RIPPL, E. (1926): Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch. Liberec: Verlag Gebrüder Stiepel.
- SALZMANN, Z. (1996): Jazyk, kultura a společnost. Český lid – suplement, 83: 211s.
- SKALIČKA, V. (1974): Jazyk a společnost. SaS, 35: 85–87.
- SKALIČKA, V. (1975): Hranice sociolingvistiky. SaS, 36: 110–115.
- SLOVNÍK SPISOVNÉHO JAZYKA ČESKÉHO (1960–1966). Praha: Academia, 1. vyd.
- SUK, J. (1973): Několik slangových slovníků. Praha: Inverze; první vydání v samizdatu v roce 1973.
- SUK, J. (1995): Skupinová mluva a její výzkum, in: Klimeš, L., ed., Sborník přednášek z V. konference o slangu a argotu v Plzni 7.–9. února 1995, s. 23–27, Plzeň: Vydavatelství Západočeské univerzity.
- Švejcer, A. D., Nikolskij, L. B. (1983): Úvod do sociolingvistiky. Praha: Svoboda; orig. (1978) Vvěděnije v sociolingvistiku, Moskva.
- TREIMER, K. (1937): Das tschechische Rotwelsch. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- TROST, P. (1995): Argot a slang, in: Studie o jazycích a literatuře. Praha: Torst, 1995, s. 10–13; poprvé uveřejněna 1935, SaS, 1: 240–242.
- TROST, P. (1995): O pražském zgotizování, in: Studie o jazyce a literatuře. Praha: Torst, 1995, s. 7–9; poprvé uveřejněna 1935, SaS, 1: 106–108.

Zdeněk Šimek

Pozitivismus jako společenský jev

Abstract

This entry entraps 1) crucial moments of existence of philosophy and science in the recent society; 2) problems of contraposition of philosophy and science in the contemporary western society; 3) problems of consolidation of results of science and philosophy as results of comprehensive knowledge of humanity. Philosophy of positivism does not entirely philosophical (or historical) trend, but primarily theoretical and methodological base. Important are views and doctrines too, in the western society consider by way of views and doctrines of science. Along is constantly mention about postmodern philosophy and mention about overcoming of the classical positivism.

Keywords: science, philosophy, methodology, epistemology, positivism, classical positivism, theory of science

Klíčová slova: věda, filozofie, metodologie, epistemologie, pozitivismus, klasický pozitivismus, teorie vědy

1. Cíl

Příspěvek se pokouší zachytit některé důsledky pozitivistické tradice ovlivňující současné laické i odborné uvažování v západní společnosti. Implicitním prvkem analýzy jsou tak základní hodnotové a kulturní preference společnosti. V tomto smyslu je pozitivismus pojímán nikoliv jako filozofický či teoretický směr, nýbrž primárně jako teoreticko-metodologické

východisko vědeckého poznání a moderního poznávání a současného přístupu k problémům vůbec. Mapují se zde také určité filozofické názory vycházející z doktríny pozitivizmu, které jsou často kryté nebo zaměňované za názory či produkty vědy. Syntetizující součástí příspěvku je postmoderní kritika a náznak přesahu klasického pozitivizmu.

2. Východisko

O pozitivizmu se hovoří zejména v teoretických a metodologických souvislostech, málokdy v souvislosti se společenskou rovinou, to znamená s tím, jak a nakolik je pozitivismus sdílen a respektován v současné době, respektive ve kterých konkrétních momentech byly jeho doktríny oslabeny nebo úplně vyčerpány, a ve kterých se naopak posílily a vyostřily. Ačkoliv se často objevují vágní názory, že 20. století bylo na filozofické směry bohaté a že všechny nesly svůj podíl vlivu, je navzdory tomu zřejmé, že takové soudy vedou k neadekvátní reflexi společenské reality, neboť je pozitivismus jako způsob uvažování převládající a jeho světonázor je v západní společnosti ideovou dominantou.

S pozitivistickým klimatem je spojeno mnoho předpokladů a společenských propozic. Jde především o zažité modely jednoty vědy, dvouhodnotovosti logiky, opěrného bodu empirizmu, pravdy jako triviální korespondence výpovědi se skutečností nebo klasifikace vědeckých disciplín. Všechny tyto propozice mají své kořeny v idejích filozofického pozitivizmu, jsou ale výrazně posílené akcelerací vývoje vědeckých disciplín, které atakují mysl západního člověka svou aplikovatelností a pragmatickými cíli.

Přestože pozitivismus přímo nedeclaruje ani nepostuluje etické hodnoty nebo normativní systémy, zakládá politické, ekonomické, obecně kulturní a hodnotové preference. Ty vyplývají zejména z explicitního upřednostňování určitých metod, výsledků, gnozeologických pojmů či výzkumných aktivit. Takto jsou a priori determinovány společenské parametry a jejich základu je podřízen i způsob uvažování a názor jednotlivců. Společenský systém, který je těmito parametry určen a vlastně i izolován, přizpůsobuje danému diskurzu i další společenské mechanismy včetně výchovně vzdělávacího procesu.

Postupně budou v tomto příspěvku analyzovány základní teoretická východiska pozitivizmu, tj. empirismus, logika, jednota vědy, zákon tří stadií a kontrapozice pozitivizmu a postmoderny, dvou významných ideových složek současné západní společnosti. Smyslem následující analýzy je jednotlivé složky zmapovat a určit jejich dílčí a specifický společenský význam.

3. Empirismus

Empirismus byl absorbován západní společností jako elementární stavební kámen poznání již několikrát v dějinách, ve 20. století však pod vlivem pozitivizmu nabyl expresivního významu a pod stejným vlivem byl v tomto století rekonstruován. Byl rekonstruován jednak v tom směru, pokud se ukázalo, že smysly nestačí na vnímání složitějších a komplexnějších jevů. Do této množiny jevů patří například společenské jevy, psychické procesy apod., nebo také komplex měření týkající se přírodních jevů. Komplex měření sice

poukázal na to, jak je důsledný empirismus křehký,¹ nicméně víru v empirismus neoslabil, ale spíše ji podepřel, neboť za pomoci nových metod rozšířil vnímání, které bylo limitováno lidskými smysly. Jednak také v tom směru, že v kombinaci s moderní formální logikou implikoval verzi racionality, která vyhovovala jak dlouhodobým pragmatickým tendencím ve společnosti, tak vědeckému – možno říci technokratickému – světonázoru, jehož reputace stoupala. Nadto bylo explicitně deklarováno, že empirickému soudu nestačí být jen soudem získaným ze smyslového vnímání jakožto obrazu o skutečnosti, ale musí být také logicky správný.²

Problémy empirizmu implikují hlubší problematiku jevů a fakticity. Jako důslední empirikové se můžeme podívat jednoduše na jevy: ty jsou registrovatelné našimi smysly, případně spolehlivou měřicí technikou. Jenomže množina jevů, kterými se zabývá empirická věda, je menší než množina jevů vůbec. Jakým způsobem jsme tyto množiny oddělili mezi sebou? Není to tak, že bychom přijali nějaká složitější vědecká opatření, která by nám metodicky takové dělení zajišťovala; ani tak, že bychom odvrhli věci o sobě jako metafyzický, respektive filozofický pseudoprobém. Jako důslední empirikové jsme museli – nepřijali-li jsme metodická kritéria – přijmout nějaká hodnotová kritéria. Tato kritéria jsou dána společenskou povahou vědy a její určitou vnější odpovědností (tj. například následným očekáváním, které do vědy společnost vkládá). Důsledný empirismus se tak ukazuje být křehký: je zapotřebí podložit jej něčím tak neempirickým jako jsou společenské konvence nebo hodnotové preference. Zde se pozitivismus – který je empirizmem – dostává nutně do společenské roviny: jako druh společenské praxe. Otázka fakticity empirii také podstatně komplikuje, neboť vazbu faktů na teorii lze jen obtížně určit. P. Feyerabend: „*Fakta a teorie jsou spojeny mnohem intimněji, než předpokládá princip autonomie. Nejenže popis každého jednotlivého faktu závisí na nějaké teorii [...], nýbrž existují i fakta, která nelze vůbec objevit bez pomoci alternativ k testované teorii a která se stanou nedostupná, jakmile se takové alternativy vyloučí.*“³

Na empirii (a předpokladu její paušální funkčnosti) je založena tzv. korespondenční teorie pravdy. Důvěru v korespondenci je možno udržovat běžně na všední úrovni komunikace, tato teorie však nestačí plnit svou funkci v případě složitějších jevů (např. psychologických, společenských), ani v souvislosti s řadou přírodovědeckých poznatků. Jejím slabiny jsou patrné při každé hlubší gnozeologické analýze. Jejimi kruciónými předpoklady jsou statická povaha reality, identický druh vnímání různých lidí i kultur, dostatečnost jazyka k adekvátnímu popisu, jedna pravda a jedna realita či evidentní posouzení a afirmace toho, co jazyk vyjadřuje, a toho, co je. Všechny tyto předpoklady znamenají

1) Např. se běžnému pozorování může zdát, že Slunce obíhá Zemi; nebo že hvězda, která našim očím svítí na obloze, svítí právě v tomto čase, ačkoliv je už *de facto* miliony let vyhaslá.

2) Viz ENGLIŠ, K., 1947, 128.

3) Viz FEYERABEND, P., 1993, 43.

v součtu nulový podíl myslí na realitě – její specifické místo nezúčastněného pozorovatele hledícího na svět.⁴

Ačkoliv se tradiční názor korespondence ve společnosti ukotvil a pozitivismus významně přispěl k jeho rehabilitaci, byl pod tlakem neustálé hrozby neurčitosti reality a s tím souvisejících hlouběji zkoumaných psychogenních procesů korigován, respektive doplněn tzv. teorií koherence, která pochází od E. Macha. Ukázalo se však přirozeně brzy zřejmým, že každý přijatý systém axiomů může být snadno základem celého paradigmatu nebo pravd, které jsou odtaženy od reality; jak se přesněji vyjadřuje H. Skolimowski: „[...] tato teorie problematizuje rozlišení mezi koherentní fikcí a koherentním poznáním.”⁵ Na koherentních fikcích mohou být postaveny pohádky stejně jako paranooidní poruchy osobnosti. V současné době se ovšem korespondenční a koherenční teorie pravdy staly základem racionality moderní západní společnosti a s pojmem pravdy se začalo operovat tak, jako by imanentně obsahoval korespondenci a koherenci, z čehož vyplývá, že neakceptovat alespoň implicitně „hodnotu“ těchto teorií by stavělo člověka v západní společnosti do revoltní situace.

Navzdory tomu se v odborné veřejnosti již v polovině 20. století začal konstituovat názor hovořící v neprospěch teorie korespondence i koherence, který byl ostatně skeptický ke všem jednostranným pojetím pravdy. Permanentní kritičnost k výsledkům vědy a potažmo ke všem lidským pravdám, k jejich provizoriu, vystihl K. Popper sentencí: „Nevíme: můžeme jen hádat.”⁶ Tento postoj se však stal ve společnosti menšinovým a převládly jednoznačně scientistické vize založené na pozitivistické koncepci vědy.

4. Logika

Pod tlakem lingvisticko-logických zkoumání ve 20. století se logika výrazně proměnila a klasická verze aristotelské logiky se dostala do pozice jedné z mnoha dalších logik. Přesto tvoří dvouhodnotová logika fundamentální bázi každého exaktnějšího usuzování a jen obtížně se ve společenském uvažování prosazují alternativní druhy logik, třebaže mají aplikačně větší potenciál. Ideál dvouhodnotovosti a extenze se proměnil v konsolidované dogma. Dvouhodnotová logika totiž nepředstavuje toliko jeden model logiky, který je rudimentálním stadiem moderní logiky, nýbrž zakládá způsob uvažování, jež posiluje víru v empirii a současně umožňuje představu o logice jako o pregnantním a transparentním nástroji.

4) Vztah mezi myslí a skutečností byl důkladně rozpracován H. Skolimowským v postmoderní koncepci „účastné myslí“. Tato koncepce je ovšem obsažena v nejstarších náboženských systémech (hinduizmu, buddhizmu, křesťanství), svou explicitní filozofickou artikulaci získala např. u G. Berkeleyeho nebo u A. Schopenhauera.

5) Viz SKOLIMOWSKI, H., 2001, 282.

6) Viz POPPER, K., 1997, 303.

Omezenost limitních hodnot pravdy a nepravdy je sice široce aplikovatelná pokud jde o stavy (např. Booleova algebra), pokud jde však o význam pravdy jako pojmu, je zcela nedostatečná. Fakt, že se tato absolutizace přenesla do běžného povědomí o pravdivosti vůbec a pojem pravdy jen nahrazuje, respektive že se stala jakýmsi sterilním schématem uvažování, byla i je terčem nejedné legitimní kritiky. Viz G. W. F. Hegel: „Z této metafyziky se stal dogmatizmus, protože, vycházejíc z povahy konečných určení, musela mít za to, že ze dvou protikladných tvrzení [...] musí být jedno pravdivé a druhé nepravdivé. [...] Dogmaticnost v užším smyslu pak spočívá v tom, že se buduje na jednostranných rozvažovacích určeních a vylučují se určení opačná. Je to vůbec ono strohé buď – anebo, podle kterého se např. říká, že svět je buď konečný, nebo nekonečný, ale v každém případě je možná jen jedna z těchto dvou eventualit.”⁷ Viz T. Halík: „Pouze se domnívám, že přivádíme-li pravdy víry na hřiště ‚objektivity‘, zkonstruované novověkým rozumem, a přitesáváme je podle pravidel klasické logiky (buď A, nebo non-A, tertium non datur), neotevřou nám svoji skutečnou hloubku.”⁸ Ad. Pravdivost mimo kalkul dvouhodnotové logiky je extrapolace určité mezní hodnoty. O kritiku dvouhodnotovosti se ve 20. století zasloužili mj. také matematictí intuicionisté, zejména L. Brouwer a L. Kronecker. Pokud nedokážeme za pomoci konečného počtu deduktivních kroků určit pravdivost či nepravdivost, není rozhodnutí sporem logicky relevantní, nýbrž pouze konvenční [tj. založené na konvenci o dvouhodnotovosti].

Spolu s empirií tvoří ovšem logika obecně základní schéma současné racionality. Koncem 20. a začátkem 21. století je racionalita úzce spojena s pozitivistickou ideou racionality, třebaže dosti redukovanou. Viz K. Popper: „Dříve se většina filozofů domnívala, že určitý požadavek racionality znamená racionální oprávněnost (nějakého přesvědčení). [...] Proto starší filozofie spojovala ideál racionality s konečným prokazatelným věděním [...]. Já spojuji ideál racionality s růstem konjekturálního poznání.”⁹ Pozitivistické chápání racionality je krokem vpřed a dvěma kroky vzad: je daleko blíže tomu, co se podle Poppera „dříve domnívala většina filozofů“, totiž že požadavek racionality znamená *per se* racionální oprávněnost.

Za prvé, společenská redukce racionality spočívá v přivlastnění zjednodušené verze logiky a odstranění těch prvků, které nekorespondují s přijatou aktuální množinou vědeckých poznatků. Důvody pro přijetí těchto kritérií jsou jinými slovy iracionální. Pokud však přesto není něco logické [v klasickém smyslu] a má to být podle našeho mínění racionální, musí to alespoň korespondovat s již konstituovanou vědeckou atmosférou, tj. – Skolimowského terminologií – se spirálou pochopení vědy. Tu ovšem promítají do společnosti vědci – „hypotheses non fingo“ (Newton) – a z této atmosféry vytvářejí nový

7) Viz HEGEL, G. W. F., 1992, 90.

8) Viz HALÍK, T., 2002, 99.

9) Viz POPPER, K., 1995, 144.

mýtus. Neexistují žádné pozitivní důvody pro upřednostnění tohoto druhu vědeckosti (či spíše společenského pojetí vědeckosti), než zase hodnotové, pragmatické, politické či iracionální preference. K podobnému názoru dospívá na mnoha místech i P. Feyerabend, např.: „*Tudíž vědci, kteří si vybrali atomismus, buďto jednali zcela iracionálně, a přesto byli šťastni – což ukazuje, že být iracionální se vyplatí –, nebo byli přesvědčeni neempirickými a neformálními argumenty, zkrátka byli přesvědčeni tím, co mnoho lidí nazývá metafyzickou úvahou.*“¹⁰ Ukazuje se na tom v podstatě to, co říkal A. Schopenhauer o rozumu: Rozum nerozšiřuje naše poznání, ale dává mu pouze jinou formu.¹¹

Za druhé směřuje pozitivistická racionalita k formalizmu. Ve formě je největší síla pozitivizmu. Na druhou stranu je jen málo co beze zbytku stlačitelné do formy. To se ukázalo například na pokusech o uchopení jazyka. Jazyk jako ústřední problém pozitivizmu 20. století měl sehrát klíčovou roli, pokud jde o korektní formulace otázek a jejich následného korektního řešení, respektive následného přístupu k těmto otázkám. R. Carnap navrhl „formální způsob řeči“, tj. způsob, při kterém je běžná, „materiální řeč“ přeložena do předem vykonstruovaného konvenčního jazyka. V tomto jazyce by muselo být evidentní, zda otázky, řešení a formulace vůbec dávají nějaký rozumný smysl. Jenomže přeložení normálního jazyka do formálního způsobu řeči je v plném rozsahu nemožné, neboť to, co můžeme maximálně v tomto směru učinit, je zabezpečit korektní syntax. Sémantika je však eliminována, případně se posouvá v interpretaci formálního způsobu řeči. Veškeré psychogenní obsahy, které jazyk nese, se odsouvají do pozadí (neboť je principiálně nemožné je formalizovat). Nelze tedy bezdůvodně setrvat u objektivní roviny jazyka a subjektivní rovinu vypustit; některé formulace dávají smysl teprve po přijetí (pochopení) této subjektivní roviny. Interpretace nejsou však v očích širší veřejnosti dostatečně racionální – jsou většinou „spekulativní“ a „subjektivní“. Bez nich se však neobejdeme: zůstala by nám jinak čirá konstrukce. Nicméně fakt, že pozitivismus nasměroval racionální uvažování k formalizmu, respektive k formalistnímu uvažování, je v daném případě nesporné.

Obě verze racionality (plus jejich kombinace), typické pro pozitivistické uvažování a současně typické pro západní společnost dneška, jsou i přes své zjevné nedostatky hluboce zakořeněny. Především jsou proklamovány jako verze racionality vědy, to znamená druh racionality, již by bylo značně zvláštní opouštět, když má za sebou tolik imponantních výsledků. To všechno jsou vážní argumenty, které nepředstavují příliš více než sociální optiku, pod kterou jsou věda a její činnost vnímány. Pojem racionality se spojil s vědou nejen proto, že věda disponuje racionálními prostředky (metodami), nýbrž zejména proto, že věda předkládá tyto prostředky (metody) jako racionální. Pod vahou své autority a svého privilegovaného společenského postavení může snadno předložit

10) Viz FEYERABEND, P., 1999, 149.

11) Viz SCHOPENHAUER, A., 1998, 59.

cokoliv, co racionálně podepřeno není, aniž by se veřejně dostala do kolize s obecnou či jinou verzí racionality.¹² Určitým problémem pouze zůstává, jak do společnosti transferovat další stupeň racionality vědy, který se již významně liší od předešlého. Zdá se totiž, že tradice, na kterých stojí pojem vědy a její racionality, jsou nebyvale regresivní.

5. Jednota vědy

Postulát jednoty vědy (Unified Science, Einheitswissenschaft) patří k jednomu z nejstarších postulátů klasického pozitivizmu, který byl prezentován formou Mezinárodního výboru pro jednotu vědy z r. 1935, k jehož členům patřili zejména významní fyzikové N. Bohr, P. Langevin aj., a jenž byl koncipován O. Neurathem. Postulát je však již obsažen v původním Provolání Společnosti pro pozitivní filozofii z r. 1911/1912 a po rozpadu Vídeňského kruhu a emigraci učenců do USA a Anglie se v r. 1939 promítl i do nového orgánu Journal of Unified Science. Ačkoliv se často hovoří o tom, že tato jednota nemá být redukcí na jednu vědu, přesto tato aktivita ve společenské i odborné rovině k takové redukci inklinuje.

Idea jednoty vědy je přitažlivá také dnes. O vědě se hovoří jako o jedné kompaktní oblasti se specifickým stupněm pravdivostního obsahu; diferencí vědeckých disciplín se rozumí pouze co do předmětu, kterým se tyto disciplíny zabývají, což následně determinuje i jejich metody.

Hovoří-li se o vědě obecně, jsou zřídka pod pojem vědy subsumovány humanitní a společenskovední disciplíny. Ty se ocitají spíše na periférii vědeckého poznání a mají jen omezený status vědeckosti. Základním předpokladem unifikace vědy je přijetí kumulativnosti poznání. V rámci přírodních věd se kumulativnost rozumí jistou samozřejmostí, humanitní a společenské vědy se potýkají s větší heterogeností, čerpají z dějinných idejí a jejich názory jsou častěji vůči sobě v opozici. V tomto smyslu je nutno zmínit, že pozitivismus vyžadoval tutéž kumulativnost také od nich, pakliže mají disponovat statusem vědeckosti; myšlenka stadia rozvoje filozofie, která směřuje k dokonalosti a úplnosti, je obsažena také již koncepcí G. W. F. Hegela.¹³

Ve společenském ohledu je ovšem důležité, že myšlenka unifikace vědy vedla v praxi k obligátní institucionalizaci vědy. Věda jako fuzzy institut, který prostupuje

12) Viz např. P. Feyerabend: „[...] astrologie je znamenitým příkladem způsobu, jímž vědci zacházejí s jevy mimo oblast své kompetence. Nestudují je, prostě je proklejí a našeptávají, že jejich prokletí je založeno na silných a přímých argumentech.“ & „Ale naši vědci, naši racionální a objektivní vědci, nevyjadřují prostě své záliby a nechutě, oni jednají, jako by měli argumenty, a používají svou značnou autoritu k tomu, aby své nechuti propůjčili sílu.“ FEYERABEND, P., 1999, 74 a 83.

13) „Časově poslední filozofie je výsledkem všech předcházejících filozofií, a musí proto obsahovat principy všech. Je-li tedy vůbec filozofií, je tou nejrozvinutější, nejbohatší a nejkonkrétnější filozofií.“ HEGEL, G. W. F., 53.

společností a mocně ji ovlivňuje, má – s ohledem na to – značně politickou povahu. Ačkoliv se vědci pokoušejí ve veřejnosti vzbudit příznivý dojem v tom směru, že věda je toliko specifickým druhem poznávání a ohromným dobrodružstvím (v čemž mají ostatně pravdu), iniciují současně s tím odhlížení od těch společenských mechanismů, které podmínky pro vědeckou práci řídí, dokonce které ji tvoří a na kterých není nic vědeckého a často ani úctyhodného. Ovšem právě tyto mechanismy jsou základním stavebním kamenem institutu vědy, jehož strategie nesměřuje primárně k pravdě a s ní spojeným vznešeným hodnotám, ale především k pragmatismu, společenskému lesku a k upevnění nejrůznějších příležitostí pro budoucí činnost. Věda je kromě romantického dobrodružství za poznáním také jeden velký obchod, ve kterém hrají pracovní příležitosti a peníze ústřední roli.

Intuitivní separace vědy od prostých lidských zájmů, která se nabízí a snadno obhájí, není však založena na reálných společenských poměrech a má blíže ideálnímu, vysněnému světu vědy, která je ve všech ohledech neutrální a nemá ve svém ohnisku nic než pravdu; lidé, kteří na ní participují, ji přirozeně kazí a někdy i brzdí. Místo, které na Západě věda zaujímá, nemůže být nikdy odloučeno od společenského pozadí. To je utvářeno právě osobními, ekonomickými, politickými i autoritativními zájmy.

Pokud je společnost srozuměna s institucionalizací vědy, je současně s tím vázána myšlenka kumulativnosti [oficiálně přijatého druhu] poznání jako nezbytného vývojového momentu. Tato myšlenka je spojována výhradně s *vlastností* vědy, ovšem je právě naopak výhradně předmětem a produktem pozitivistické filozofie, která vizi jednotné vědy a určité báze [přírodovědecké] jednoty nikdy neopustila a pokouší se ji vnutit do každé „vědecké“ aktivity. Některé projevy vědců dokonce naznačují na určitý rozkol, že přírodovědecké obory ke kumulativnosti vedou, humanitní naopak k nekonečné názorové vrstevnatosti.¹⁴ Tento pohled na věc představuje typický arzenál [důsledků] pozitivistické filozofie: humanitní, společenské a filozofické disciplíny jsou na rozdíl od přírodovědných oborů roztroušené v poli subjektivních názorů a volnomyšlenkářských invencí [a – přísně vzato – do vědy ani nepatří]. Říká-li se tedy, že je věda kumulativní, nemíní se tím věda v obecném smyslu, ale vlastně jen přírodověda; v jiném uvažovaném případě postrádá toto vyjádření smyslu. Věda a poznání (a možná se to v konečném důsledku může týkat i každého přírodovědeckého poznání) je kumulativní pouze v omezených oblastech a epistemologicky k poslednímu suprauniverzálnímu tvrzení nesměřuje.

Věda má však navíc své podpůrné institucionalizované prostředky, které k ní komplementárně náleží a plní roli propagandy její filozofie. Patří sem různé spolky,

14) Viz např. *evoluční biolog J. Zrzavý: „[...] všichni vědci v oboru sdílejí obecné přesvědčení, jak to na světě chodí (tzv. paradigma), kladou si stejné otázky a stejně si na ně odpovídají; tato věda se od obdobných rutinních činností liší hlavně tím, že ji vykovávají sami Ph.D. (týká se pouze přírodovědy, v humanitních oborech koexistuje tolik paradigmat, kolik profesorů). [...]“* ZRZAVÝ, J., 2010.

sdužení a komitety vědců či jejich zástupců, kteří dohlížejí na rozšiřování dobrého jména vědy a získávání přízně veřejnosti a vice versa veřejně pranýřují ty myšlenky a názory, které do vědy (či přesněji tomu, čemu oni věda říkájí) nepatří.¹⁵ Tato ofenzivní agrese není vůbec vzácná a těší se dokonce velké oblibě. Sem patří veškeré výpady proti nevědeckým aktivitám, zastašování lidí před nimi, označovaným často za projevy iracionalismu a lidské hlouposti. Není zde pochopitelně popíráno, že by takových negativních aktivit ve společnosti nebylo nebo že by některé z nich byly nebezpečné. Nicméně mnoho z nich nebezpečných není a poznání na jejich základě nemusí být vždycky irrelevantní. Ostatně ani věda nebyla ušetřena v žádném věku hlubokých omylů nebo výslovně škodlivých produktů či myšlenek (a není jich ušetřena ani dnes), což bylo a bývá většinou přiznáno až s časovým odstupem. Je však třeba říci, že snaha udržet status quo ve vědě znamená udržovat status quo ve výzkumu; takže velká dávka opatrnosti se zde příliš nevyplácí a chápat vědu jako kapitál, se kterým teď disponujeme na trhu a můžeme z něho jenom brát, je zbytečně „konzervativní“.

Je zapotřebí bez ohledu na tyto okolnosti přiznat, že i vědecko-technický pokrok je v dnešní době přes veškeré své přínosy přijímán stále rozporuplněji – lidé již nemohou zůstat dlouho lhostejní k devastaci životního prostředí, k podpoře vědy ve vojenství (jaderné zbraně apod.) a nebo k civilizačním chorobám, za což všechno nese aplikovaná věda a její progres podstatný díl odpovědnosti.

„Vědecké pojetí světa“ – programové prohlášení Vídeňského kruhu – se stalo v důsledku tím, co K. Popper nazval „slibujícím materializmem“ a H. Skolimowski „slibujícím redukcionizmem.“¹⁶ Je otázkou, zda idea jednoty vědy není s tímto očekáváním psychologicky spojena. Jestliže bude myšlenka jednoty vědy nadále podporována (byť jen implicitně např. v komprimovaném pojmu vědy), zůstane nutně „slibující materialismus“ ve společnosti aktuální.

6. Zákon tří stadií v reflexi veřejného mínění

A. Comte definoval zákon tří stadií jako zákon dějin lidského intelektuálního vývoje od teologické, přes metafyzickou po pozitivistickou epochu. Jinými slovy od náboženského věku, přes filozofický po vědecký věk. Těmito stádii procházejí nejen společnosti, ale i jednotlivci. Jejich psychologický vývoj je vertikální: nejprve mají určité fikce, imaginace, mýty, víry; potom přichází kritická (skeptická) fáze, ve které spekulativně všechny fikce,

15) V České republice např. Český klub skeptiků Sisyfos, dostupný z WWW: <http://www.sisyfos.cz/>.

16) H. Skolimowski: „První strategií je to, co Karl Popper nazývá ‚slibujícím materializmem‘ (čemuž by se správně mělo říkat ‚slibující redukcionismus‘): ‚dejte nám více času a my vám všechno vysvětlíme; všechno je jen otázka času; fyzikální věda má klíče od všech dveří – pozemských i nebeských.“ SKOLIMOWSKI, H., 2001, 260.

imaginace a mýty prověřují, vytváří se rozsáhlá racionální vysvětlení, ale jde stále ještě o nevědecký pohled na svět; v poslední fázi dochází k opuštění jak fikcí, tak spekulací, dozrává ve vědu a její poslední správné vysvětlení všech pozorovatelných jevů. Ačkoliv byla tato koncepce v západoevropském novopozitivismu významně modifikována, v českém intelektuálním prostředí ji stále sdílel např. K. Engliš.¹⁷

Navzdory tomu, že definování vzestupného psychosociálního vývoje jako kumulativního poznání je značně přesvědčivé – a pokud jde o sociální sféru také populistické –, skýtá mnoho problémů a je ve své podstatě vlastně nefunkční. Je například evidentní, že i přes to, že bychom dnes měli žít v tzv. pozitivistické epoše, jsou ve společnosti stále přítomny ve značné míře (a možná stejně jako dříve) náboženské projevy, filozofické spekulace atd. Paralelní vývoj vědy a náboženství k dokonalému souznění anticiploval i H. Spencer.¹⁸

Jisté problémy vyvstávají i s teoretickým vymezením daných termínů. Všechna stádia jsou v neustálém kontaktu. Věda sama má svou filozofii, filozofie vychází z vědeckých poznatků, náboženství své sociální názory mnohokrát již revidovalo, aby vyhovělo vědě i filozofii. Nic jako [izolovaný] věk náboženství, filozofie a vědy nikdy neexistovalo – toto schéma je (alespoň co do dějin filozofie) imaginární. (Odtud také pramení Masarykův názor, že „*důsledný pozitivismus je teoreticky i prakticky nemožný.*“¹⁹) Vše nasvědčuje spíše tomu, že nejde o chronologická stádia hierarchie poznání, nýbrž o složky jednoho a téhož gnozeologického procesu. Intelektuální vyspělost společnosti (a jedinců) spočívá v zahrnutí dalšího prizmatu, který je součástí syntézy, pod níž společnost (a jedinec) hledí na problémy a na svět. To, že daná stádia jdou po sobě chronologicky, je dojem, je mu lze snadno podlehnout; vypadá to, jakoby se poznání vyvíjelo od něčeho vágního k něčemu přesnému, což je všeobecně přijatelná představa. Poznání je ale co do formy dialektický proces: vyvíjí se od jednoduššího ke složitějšímu a od složitějšího k jednoduššímu. Nadto jsou všechna stádia – v různé intenzitě – v kontaktu a lidský intelekt mezi nimi permanentně osciluje. V první řadě se tedy docílilo bagatelizace jiných druhů poznání než primárně vědeckých. Vědecké poznání se postavilo na vrchol pyramidy, všechny ostatní jsou pod ním a představují – jakožto druhy před-vědecké – v podstatě rudimentální stadium skutečného, objektivního, vědeckého poznání. Zákon tří stadií daleko více, než by de facto vysvětloval proces poznání, navozuje pozitivistické dogma ve společnosti.

Přesto však do západní společnosti toto schéma hluboce konsolidovalo. Na základě něj vznikla tradiční a distancovaná představa o mýtech, o filozofii a vědě. Představa, v níž je intelektuální linie poznání vzestupná [tj. směřuje od naivního vysvětlení jevů, přes racionální spekulaci po vědeckou systematizaci]. Nedá se pochopitelně říci,

že by takové vysvětlení dávalo nulový smysl, nebo že by dokonce v některých oborech nebyl takový vývoj reálný. Jeho generalizace je ovšem naprosto nelegitimní, přičemž vznikly a etablovaly se v dnešní době také vědecké obory (např. humanitní), které nemohou být svou povahou zcela či z velké části pozitivní, přesto tvoří vrchol poznání daných věcí a poměrů – nejsou ani mýtem ani filozofií. Pozitivismus jako filozofie vědy je ostatně dobrým příkladem toho, jak se toto schéma beznadějně mýlí.

7. Postmoderní kritika jako východisko z gnozeologické krize pozitivizmu

Se silícím pozitivizmem jako ideové dominanty západní společnosti se ve 2. polovině 20. století vykrystalizovala reakce v podobě postmoderny. Jednostrannou orientací pozitivismus – stejně jako všechny velké systémy minulosti – vyprovokoval opačný druh otázek: Proč by měla mít pouze věda nejvyšší reputaci v oblasti poznání; co když i jiné druhy poznání disponují relevantními poznatky?

Navzdory určitým kolizním momentům harmonicky utváří postmoderní a pozitivistické uvažování laickou pózu, ve které se zrcadlí novodobý [pozitivistický] metafyzický agnosticizmus spolu s tolerancí ke kvalitativně odlišným a gnozeologicky nehodnotným názorům. Tato póza dává svým způsobem nahlédnout do dějin i do podstaty filozofie a navenek mění její postavení i funkci. Nahlíženo touto optikou se například zdá, že filozofie disponuje jen velkou sadou historických názorů na vysvětlení světa, které jsou narativním výrazem ještě naivního (před-vědeckého) člověka; přitom jsou vědecké názory posuzovány opačně jako názory kumulativní, důsledně oproštěné od metafyzické základny. Tam, kde již není vědecká báze, je „vše dovoleno“. Jinak řečeno, v člověku si ani takto heterogenní metodologické přístupy většinou psychologicky nepřekážejí.

Ve skutečnosti přišly pozitivismus a postmoderna do kolize pouze v některých oblastech a v jiných se vůbec nesetkaly. Pod tíhou kritiky postmoderny, která ukazuje vědu jako jednu z možností poznání – nikoliv tedy *vylučnou* [a nutně nejlepší] možnost poznání –, se čím dále intenzivněji rozkládá pozitivistické vědomí ve společnosti a postupně prochází modifikacemi, které už nemohou udržet tradiční gnozeologický optimismus pozitivizmu, jak jej pregnantně vyjádřil například B. Russell: „*Co se dá zjistit, dá se zjistit jejich metodami* [tj. metodami logického pozitivizmu – pozn. aut.]; *co nelze zjistit takovými metodami, to se nedovíme a musíme se s tím smířit.*“²⁰ Naproti tomu sílí přesvědčení o pluralitě názorů, které mají obdobnou kvalitu i relevanci, ukazuje na slabiny jednostranného výzkumu a zájmu i na omezený dosah světónázoru vědy. Proto je gnozeologický postoj postmodernistů přesně opačný: P. Feyerabend: „*[...] já doporučuji vykázat vědě její místo jakožto zajímavé, avšak rozhodně ne výlučné podobě poznání, mající mnohé přednosti, ale i mnohé nedostatky [...].*“²¹

17) Viz ENGLIŠ, K., 1947, 389–393.

18) Srov. MASARYK, T. G., 2000, 83.

19) Viz MASARYK, T. G., 2000, 66.

20) Viz RUSSELL, B., 1993, 190.

21) Viz FEYERABEND, P., 1993, 192.

Pozitivismus je tedy, prakticky vzato, užitečný v tom směru, že pěstuje smysl pro detail, podporuje unifikovanou a zároveň pregnantní podobu jazyka, aby bylo možné významy výpovědí maximálně krýt, proklamuje empirizmus a logiku jakožto dvě složky zakládající epistemologické jádro vědy a každou odchylku od těchto složek přijímá značně skepticky. Kromě toho sdílí názor, že vědecké poznání je natolik rozsáhlé a nefalšované, že si zaslouží vytvořit vlastní světonázor, ba že nic jiného nemůže světonázor vytvářet bez ohledu či absorbování vědeckého poznání. Věda se svou *filozofii* vytváří tedy ve společnosti klima, které vede rozum k analytičnosti, formální konzistentnosti, systematickosti a k určitému druhu přesnosti, a v němž jsou hlavními body racionality logika a empirie jakožto surogáty zdravého rozumu. Samozřejmě tato atmosféra skrývá také negativní konsekvence, ovšem jako bariéra proti spekulaci, umělosti důkazů či nedostatku vědecké erudice je nanejvýše účinná.

Pokud jde o reálný negativní dopad pozitivistické tradice, pak je zapotřebí zmínit omezení, do kterých nás pozitivizmus dostal. Hluboká determinace mentality západní společnosti vycházející z pozitivizmu – kterou P. Feyerabend nazval „vědeckým náboženstvím“²², H. Skolimowski „jógu objektivitu“²³ a T. G. Masaryk „pozitivním fetišizmem“²⁴ – není samozřejmě jediným negativním dopadem pozitivistického uvažování. Z této mentality plynou také etické či obecně normativní důsledky. Prostředí tvrdé vědy vyvolává většinou dojem, že s etickými či normativními soudy nemá nic společného, že je to věc zcela jiných oblastí (např. politiky, ekonomie, náboženství, filozofie či subjektivních lidských zájmů apod.), a tudíž že je vědecké prostředí vůči těmto záležitostem indiferentní. Viz R. Feynman: „Věda samozřejmě ovlivňuje mnohé náboženské představy, ale nevěřím, že by nějakým podstatným způsobem měnila názory na etiku a morálku.“²⁵ & „[...] problém morálky a etických hodnot. Je to problém, do něhož věda nemůže vstoupit [...]“²⁶ Uvědomíme-li si souvislosti pozitivizmu a mentality západní společnosti, vyznívají tyto názory poněkud zvláštně, byť vyjadřují zřejmě to, že etické a morální hodnoty se nemohou stát primárně předmětem vědeckého bádání. Faktem je, že filozofie vědy produkuje nové dogma, v němž etické a morální hodnoty vznikají a jsou jím určovány. Takovým dogmatem je zmíněný logický empirizmus jako jádro moderní filozofie vědy, které prochází celým výchovně vzdělávacím systémem v západním světě a v němž jsou obsaženy nutně i morální důsledky, a jež samozřejmě stojí u zrodu několika podstatných hodnotových hledisek. Empirizmus je sice sám o sobě hodnotově neutrální, upřednostňuje však jedny hodnoty na úkor druhých (například tělesné oproti duchovním). Svým

22) Srov. FEYERABEND, P., 1999, 75.

23) Srov. SKOLIMOWSKI, H., 2001, 149.

24) Srov. MASARYK, T. G., 2000, 73.

25) Viz FEYMAN, R., 2000, 49.

26) Viz FEYMAN, R., 2000, 125.

odstupem od morálních hodnot navíc vede k morálnímu relativizmu a explicitně umožňuje potlačit snad všechny druhy úcty. Výsledkem je nezřídka cynizmus a nihilizmus.²⁷

V rámci propagandy vědecké filozofie – která se ostatně snaží tvrdošijně prokázat, že vůbec není filozofie [a z principu věci s ní nemůže mít ani nic společného] – dochází rovněž k bezdůvodnému ignorování, restrikci nebo zesměšnění jiných názorů a epistemologií nežli primárně vědeckých. Jestliže v klimatu s tak silnou propagandou člověk vyrůstá, nemohou se od něho očekávat tolerance a ohledy k jiným druhům poznání.

Postmoderní myšlení zase zasahuje hluboce *podstatu* pozitivizmu, ačkoli samo o sobě nedokázalo dosud penetrovat do společenského vědomí natolik, aby v něm vytvořilo dominantní směr a všeobecně sdílený způsob uvažování.²⁸ Pluralita hodnot je sice sdílena také pozitivizmem, zejména pokud jde o morálku a její relativizování, vede však brzy ke ztrátě pevné půdy pod nohama a tím často ke gnozeologické frustraci. Jen málokteré postmoderní koncepce poskytují skutečné východisko z noetické krize pozitivizmu. Klíčovým krokem se zdá být v první fázi opuštění *statické metafyziky bytí*. Ta pramení již z platónsko-aristoteléské tradice, která má realitu za neměnnou, pevnou. Hérakleitovská tradice je naproti tomu *dynamická*, v její tradici se pravda vyvíjí – je jakousi událostí, stejně jako se vyvíjí evoluce a určitý okamžik je její událostí. Je tedy třeba přijmout metafyziku dění, uskutečňování. (A. Schopenhauer: „Člověka musí opustit všichni boží, aby se domníval, že [...] vnější svět je zcela objektivně reálný a existoval by bez našeho přičinění.“²⁹)

Přijmeme-li základy této odlišné tradice, přijmeme tím přirozeně odlišnou epistemologii. Ta spočívá v houževnaté kritice, nikoli v sofistickovaném budování systému vědeckého poznání. Toto vymanění se z pozitivizmu a částečně z platónsko-aristoteléské tradice se podařilo například K. Popperovi, když navrhoval permanentní kritičnost vůči výsledkům vědy a podrobování jich neustálému testování. Nakonec je každé poznání

27) Srov. SKOLIMOWSKI, H., 2001, 57.

28) Naproti tomu paradoxně ve filozofické komunitě zůstaly pozitivistické nároky relativně neúspěšné, což jsem se pokusil zevrubně popsat ve studii »O vlivu pozitivistické filozofie na současné vědecké a filozofické myšlení«: „Pluralizmus názorů podpořen demokratickými tendencemi dnešní společnosti překonal ve filozofii odborný přístup. Pravdou je, že filozofie je na rozdíl od vědy jen minimálně kumulativní a – v přeneseném smyslu – sotva eugenická a je obtížné se opřít o něco fixního. Avšak pluralizmus toho využil hned dvakrát. Za prvé prohlásil každou filozofii a potažmo každý názor za hodnotově relativní, čímž posílil i roli omezených, ne-li nerozumných filozofií a názorů. Tím se filozofie deklasovala na, svým způsobem, intelektuální hru. Za druhé z pluralizmu vyplývalo, že žádný pevný základ mít filozofie nemůže, neboť se [objektivně] neshodneme na jeho verzi.“ ŠIMEK, Z., 2008, 183.

29) Viz SCHOPENHAUER, A., 2007, 76.

budovou, tak, jak řekl o vědě A. Einstein: „*Chrám vědy je obrovská budova s mnoha rozmanitými křídly.*“³⁰ Ovšem tento „chrám“ nemůže být svatyně, kterou se stal dnes, není to žádný honosný chrám, ke kterému máme vzhlížet jako ke gotické katedrále; je to stavba, kterou budovalo mnoho architektů a která prochází neustálou rekonstrukcí. A je třeba počítat i s tím, že se každou chvíli může zborit.

Dalším nezbytným krokem bude rozšířit sumu vnímání za hranice smyslů. E. O. Wilson řekl, že právě v pojetí mysli byl největší nedostatek pozitivizmu: „*Jeho selhání nebo obecněji řečeno nedostatek byl zapříčiněn opomíjením fungování mozku. A to je podle mého názoru celé.*“³¹ Radikální empirismus, který sice již zdaleka nestačí ani k současné vědecké metodologii, je však v duchu pozitivizmu a v duchu prvních představ o vědeckosti ve společnosti dosud živý. Vnímání je ovšem velice složitý psychologický proces, který nezávisí pouze na pěti smyslech plus několika speciálních druzích vnímání jako například teploty, gravitace, času, rovnováhy apod. Mohou se rozvinout a cvičit i zcela nové, jiné druhy vnímání. Přinejmenším si představme, kam by se posunula otázka empirie, kdybychom měli alespoň na okamžik smysly kočky. Jaký stupeň vnímavosti musel mít Buddha, když přehlédl všechny své životy? Předně: Mysl je spojena s realitou: je zapotřebí vidět ji v dualistickém modelu – mysl/realita. V tom spočívá komplikovanost, ale také komplexnost teorie vnímavosti a určité objasnění významu vnímavosti a významu reality. „*Skutečný*“ svět položený před nás prostě neexistuje. Je vždy konstituentou mysli, respektive [její] epistemologie. Takto hovoří neustále např. A. Schopenhauer: „*[...] teprve rozvažování musí vytvořit objektivní svět. Tento svět nemůže být světem již předem hotovým, který by jen vstoupil do hlavy smysly a otvory jejich orgánů. [...] Náš každodenní, empirický názor je tedy intelektuální a jemu patří tento predikát [...].*“³² Vnímání se také přizpůsobuje formám jazyka, který sumu vnímání vždy značně zjednodušuje či přinejmenším transformuje. Vidět zkrátka, že jsme nějak účastni na realitě, a to jistým tvořivým způsobem, se musí stát základem nové epistemologie.³³

30) In: HOLTON, G., 1999, 150.

31) Viz WILSON, E. O., 1999, 74.

32) Viz SCHOPENHAUER, A., 2007, 77–78.

33) O účastné epistemologii je postmoderní koncept H. Skolimowského. V důsledné podobě jde v podstatě o názor klasického subjektivního idealizmu: „*To, co vše poznává a od nikoho není poznáváno, je subjekt. Je tudíž nositelem světa, stále předpokládanou podmínkou všech jevů, všech objektů: neboť pouze pro subjekt je vše, co tu jen vůbec je.*“ SCHOPENHAUER, A., 1998, 21. Podobně vyznívá názor G. Berkeleyeho: „*Čím je tedy smysl bystřejší, tím více částí svého objektu vnímá [...]. A když se konečně po mnoha změnách rozměrů a tvaru stane smysl nekonečně bystrý, musí se těleso zdát nekonečným. A po celou tu dobu není žádná změna v tom tělese, nýbrž jen ve smyslu.*“ BERKELEY, G., 1995, 91. Jisté naznačení lze vysledovat např. i u M. Foucaulta: „*Proto může být vzdálenost mezi mikrokosmem*

Tyto aspekty tedy přináší postmoderní uvažování, které klasické pozitivistické transcenduje a které se postupně usazuje ve společenském vědomí, a to spíše ve zmíněných konkrétních momentech, nežli v duchu rostoucí vágní demokratizace myšlení a názorů. Podstatné jsou nyní psychologické důsledky ve společnosti, které v podstatě zakládají typus sociální psychologie. Západní společnost je sice na rozcestí mezi charakteristicky pozitivistickým uvažováním a postmoderním (třebaže to není na rozdíl od pozitivizmu tolik ideově homogenní), respektive pluralitním, takže v mnoha směrech také pragmatickým, je ovšem nutno říci, že se pojem vědeckosti stále drží tradičního pozitivistického paradigmatu a že touto [brzdou] optikou je nahlíženo na veškeré lidské aktivity – od amatérských, edukativních, filozofických až po ekonomické, právní a politické.³⁴ Propojenost státu a vědy poznání limituje, pokud se věda pasuje do role, že disponuje jedinou správnou metodou a správnými výsledky. V těchto mezích nelze setrvávat, neboť se tato role dostává právě do ostrého rozporu se zmíněnou demokratizací [podporovanou postmodernou]. Dlouhodobá stagnace u původní pozitivistické školy a jejich deklarací musí postupně vést k názorovému napětí.

8. Shrnutí

Uvedené momenty v příspěvku tvoří deskriptivní reflexi hlavních ideových poměrů v současné společnosti, zároveň také podklad pro jejich kritiku. Ukazuje se, že je pozitivismus jako ideový činitel nebo vůbec celé myšlenkové hnutí v západní společnosti podceňován, a to alespoň ze dvou důvodů. Za prvé je rafinovaně krytý za „vědecký světový názor“, který je připisován generalizaci vědy a který tak vypadá obsahem i formou velice rozdílně od tradiční filozofie. Za druhé je pozitivismus spojován s filozofickým směrem 19. a 20. století jako s něčím, co již v podstatě zaniklo a dovolávání se toho má již archaický nádech. Tyto důvody zapřičiňují určitou dávku nezájmu o pozitivistickou tradici, ačkoli ta dominantním způsobem determinuje uvažování západní společnosti. Jako filozofický směr mohla být sice překonána a vytěsněna, ale způsob uvažování a scientistické vize, které vzešly z tohoto směru, jsou stále velmi živé a zakládají v zásadě charakteristický typ moderního západního myšlení.

Vzhledem k této skutečnosti ovlivňuje pozitivismus řadu důležitých mechanismů ve společnosti. Jsou jím do značné míry ovládnuty vzdělávání, právo, výzkumné aktivity, hodnotové preference či profesní stereotypy. Původní idea pozitivizmu se sice značně rozrostla a rozpadla dokonce na různorodé směry, v jádru ale zůstala stejná a její

a makrokosmem sebevětší, nikdy však nebude nekonečná.“ FOUCAULT, M., 2007, 30. A velmi s tím souvisí i to, co říká F. Nietzsche: „*„Zdálnivý“ svět je svět jediný..., 'pravý svět' je pouze přilhan...*“ NIETZSCHE, F., 1995, 33.

34) Pluralizmus vnímal jako pro vědu pozitivní již J. S. Mill nebo N. Bohr. Srov. FEYERABEND, P., 1993, 46–48 a 59–61.

praktické konsekvence jsou výsledkem součinnosti vlivu, který má na svědomí obecně vědecký pokrok. V epistemologických nárocích byly myšlenky pozitivizmu ve 2. polovině 20. století různě korigovány, v případě integrace vědy nebo jejího statusu byly však dovedeny do důsledku a výrazně ovlivnily odbornou, ale především společensky adaptovanou klasifikaci věd.

Existuje však řada pozitivních důsledků, v jejichž popředí stojí projasnění filozofie, odhalení nekorektních spekulací a vůbec neseriózního intelektuálního úsilí. Podobně je zásluhou pozitivizmu, že se lidské poznání podrobuje permanentní kritice, a to ve dvou ohledech: Jednak pokud je v souladu s empirií a logikou, mohou se jeho výsledky reprodukovat (a falzifikovat); jednak pokud není v souladu s empirií a logikou, je na jeho výsledky nahlíženo jako na nepravděpodobné. To je sice svým způsobem netolerantní přístup k jiným výsledkům nežli vědeckým, avšak právě mnoho nevědeckých výsledků umožnilo v tradiční filozofii rozsáhlé metafyzické spekulace, které se ukázaly být liché, brzdily dlouhou dobu legitimní poznávání a vedly k patologickému stavu ve filozofii. Jak nevědecké, ale přesto legitimní výsledky zapracovat do inventaria lidského poznání tak, aby se současně s nimi vydělila i množina těch, které na nich jen participují, to je otázka.

V současné době se západní společnost ocitá – pokud jde o její světobzor – na rozcestí mezi pozitivistickými idejemi a postmoderními. Na jedné straně existuje otevřená podpora vědeckého výzkumu a vývoje, na druhé straně se objevuje stále častěji kritika, která unifikaci a sílící scientistický entuziazmus rozkládá. Tato kritika je v podstatě reakcí na jednorozměrné systémy, které již nevzbuzují ve společnosti důvěru, je ale také odvahou k metodologickému pluralizmu, k nejširším možnostem provádění určité praxe.³⁵ I když pozitivizmus a postmoderna tvoří ve společnosti ideovou symbiózu, byť [zatím] neorganickou, lze předpokládat, že jedna z pozic se postupem času otupí. Vzhledem k tomu, že bude zapotřebí plně přijmout standardy jiných vědeckých disciplín nežli přírodních a zahrnout je do vědeckého inventaria, a že se již objevují perspektivy jiných epistemologií, nezdá se, že bude pozitivistická epistemologie trvale udržitelná ani jako společenský fenomén. Ale čas má jako vždy poslední slovo.³⁶

Literatura

- BERKELEY, G. (1995): Pojednání o základech lidského poznání. Praha: Svoboda.
 ENGLIŠ, K. (1947): Malá logika. Praha: Melantrich.
 FEYERABEND, P. (1993): Rozprava proti metodě. Praha: Aurora.
 FEYERABEND, P. (1999): Tři dialogy o vědě. Praha: Vesmír, s. r. o.
 FEYNMAN, R. (2000): O smyslu bytí. Praha: Aurora.
 FOUCAULT, M. (2007): Slova a věci. Brno: Computer Press, 2007.
 HALÍK, T. (2002): Co je bez chvění, není pevné. Praha: Lidové noviny.
 HEGEL, G. W. F. (1992): Malá logika. Praha: Svoboda.
 HOLTON, G. (1999): Věda a antivěda. Praha: Academia.
 MASARYK, T. G. (2000): Moderní člověk a náboženství. Praha: Masarykův ústav AV ČR.
 NIETZSCHE, F. (1995): Soumrak model. Olomouc: Votobia.
 POPPER, K. (1997): Logika vědeckého zkoumání. Praha: OIKOYMENH.
 POPPER, K. (2001): O zdrojích věděni a nevěděni. Filosofický časopis 49/2001 (6). Praha: Filosofický ústav AV ČR.
 POPPER, K. (1995): Věčné hledání. Praha: Prostor.
 RUSSELL, B. (1993): Logika, věda, filozofie, společnost. Praha: Svoboda.
 SCHOPENHAUER, A. (1998): Svět jako vůle a představa I & II. Pelhřimov: Nová tiskárna.
 SCHOPENHAUER, A. (2007): O vůli v přírodě a jiné práce. Praha: Academia.
 SKOLIMOWSKI, H. (2001): Účastná mysl. Praha: Mladá fronta.
 SKOLIMOWSKI, H. (1995): The participatory mind. USA: Penguin.
 SKOLIMOWSKI, H. (1984): The theatre of the mind. USA: Theosophical Publishing House.
 ŠIMEK, Z. (2008): O vlivu pozitivistické filozofie na současné vědecké a filozofické myšlení, in: Demjančuk, N., Schuster, R., eds., Teorie a dějiny vědy a techniky V. Plzeň: Vydavatelství Západočeské univerzity v Plzni.
 WILSON, E. O. (1999): Konsilience: Jednota věděni. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
 ZRZAVÝ, J. (2010): Mravenečci a orlové ducha. Lidové Noviny z 6. 3. 2010.

35) „Jediný princip, který nebrání pokroku, zní: cokoli jde – anything goes.“ FEYERABEND, P., 1993, 26.

36) Viz SCHOPENHAUER, A., 2007, 178.